

Mazur, Grzegorz

Wydawnictwa Agencyjne Biura Informacji i Propagandy (BiP) Komendy Głównej SZP-ZWZ-AK

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 25/1, 87-98

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GRZEGORZ MAZUR (Kraków)

WYDAWNICTWA AGENCYJNE BIURA INFORMACJI I PROPAGANDY (BIP) KOMENDY GŁÓWNEJ SZP—ZWZ—AK

Biuro Informacji i Propagandy (BIP) Służby Zwycięstwu Polski—Związku Walki Zbrojnej—Armii Krajowej (SZP—ZWZ—AK) było ważnym pionem informacyjno-propagandowym polskiego państwa podziemnego. Wynikało to z faktu, iż BIP wydawał najwięcej tytułów polskiej prasy konspiracyjnej (według szacunków Stanisławy Lewandowskiej, 224 na ogólną liczbę 1161¹, aczkolwiek nie są to wszystkie znane nam tytuły) oraz w największych nakładach². Z tej racji można uznać, iż prasa ta wywierała największy wpływ na postawę społeczeństwa polskiego w latach okupacji, głównie zaś prasa wydawana przez BIP Komendy Głównej SZP—ZWZ—AK, a zwłaszcza „Biuletyn Informacyjny” i „Wiadomości Polskie”, docierające do wszystkich regionów kraju i przedstawiające stanowisko Komendy Głównej ZWZ—AK oraz Delegatury Rządu na Kraj w kluczowych kwestiach politycznych i wojskowych. Istotną rolę, oprócz tych pism, pełniły biuletyny agencyjne — czasopisma wydawane w niewielkim nakładzie, przeznaczone dla redakcji pism ZWZ—AK — będące czynnikiem ujednoczenia propagandy w myśl wytycznych BIP KG.

Jak wynika z kwerendy dokonanej przeze mnie w ważniejszych archiwach przechowujących zespoły akt ZWZ—AK (zwłaszcza Centralne Archiwum KC PZPR oraz Wojskowy Instytut Historyczny), a także z rozmów przeprowadzonych z byłymi żołnierzami BIP, nie zachowały się dokumenty redakcji wydawnictw agencyjnych BIP³. Dlatego też niniejsza próba odtworzenia dziejów tych pism jest oparta na relacjach i wspomnieniach, m. in. Stanisława Miedzy-Tomaszewskiego⁴, płk. dypl.

¹ S. Lewandowska, *Polska konspiracyjna prasa informacyjno-polityczna 1939—1945*, Warszawa 1982, s. 267—268.

² O wysokości nakładów zob. m. in.: M. Wojewódzki, *W tajnych drukarniach Warszawy 1939—1944. Wspomnienia*, Warszawa 1978, s. 265—267.

³ Np. dokumentacja redakcji „Agencji Wschodniej” spłonęła w Powstaniu Warszawskim. Relacja ustna Haliny Bahr z 13 VI 1984.

⁴ S. Miedza-Tomaszewski, *Benefis konspiratora*, Warszawa 1977.

Jana Rzepeckiego, szefa BIP⁵, Jadwigi Krawczyńskiej⁶ oraz na pewnej liczbie wspomnień nie opublikowanych, a znajdujących się w rękach prywatnych, do których udało się dotrzeć autorowi. Źródłem były również egzemplarze pism agencyjnych. Taki rodzaj źródeł miał niestety wpływ na to, iż szeregu kwestii nie udało się wyjaśnić, żywią jednak nadzieję, iż po przeczytaniu tego artykułu odezwą się świadkowie wydarzeń, którzy uzupełnią go dalszymi istotnymi szczegółami.

Poprzez pojęcie „wydawnictwa agencyjne” rozumiem pisma wydawane na potrzeby redakcji pism ZWZ—AK na niższych szczeblach organizacyjnych (BIP komend okręgów, inspektoratów i obwodów), w celu zorientowania w głównych kierunkach i tendencjach prowadzonej propagandy oraz ujednoczenia działalności propagandowej. Należały do nich następujące pisma: „Agencja Prasowa”, „Agencja Wschodnia” i „Agencja Zachodnia” oraz powstałe w wyniku scalenia tych dwóch ostatnich „Sprawy Polskie”. Były one wydawane przez Wydział Propagandy Bieżącej BIP KG ZWZ—AK, kierowany przez jednego z najbliższych współpracowników szefa BIP płk. Rzepeckiego mjr. dypl. Tadeusza Wardejń-Zagórskiego. Publikacją agencyjną był również wydawany przez Wydział „Antyku” BIP dwutygodnik „Agencja”, zaopatrujący prasę podziemną w materiał antykomunistyczny. Był on redagowany przez zastępcę szefa Wydziału „Antyk” Wacława Kozłowskiego, ps. „Kaniewski” (szefem Wydziału był Tadeusz Żenczykowski); powielany w 100 egz., rozsyłany był do redakcji pism konspiracyjnych⁷. Pismo to pojawiło się dopiero w końcu 1943 r., wraz z powołaniem do życia „Antyku” (w listopadzie 1943 r.), i odgrywało mniejszą rolę niż wymienione wcześniej wydawnictwa agencyjne. Dokładną jego charakterystykę uniemożliwia fakt, iż kulisy działalności i dziejów „Antyku” są mało znane, zaś egzemplarze tego pisma nie zachowały się w wystarczającej liczbie.

Wydawnictwa agencyjne stanowiły jedno ze źródeł informacji prasy konspiracyjnej ZWZ—AK. Innym takim źródłem były nasłuchy radiowe: w BIP KG ZWZ—AK istniała tzw. Kwatera Radiowa, która wydawała na potrzeby redakcji pism konspiracyjnych powielany „Dziennik Radiowy”⁸, dodatek do niego „Służba Reutera”, redagowany przez Jadwigę Krawczyńską⁹, oraz „Biuletyn Sztabowy”, redagowany przez Jerzego

⁵ J. Rzepecki, *Organizacja i działania Biura Informacji i Propagandy (BIP) Komendy Głównej AK*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1971, nr 2.

⁶ J. Krawczyńska, *Zapiski dziennikarki warszawskiej 1939—1947*, Warszawa 1971.

⁷ Nieautoryzowana notatka z rozmowy W. Bartoszewskiego z T. Żenczykowskim, przeprowadzonej w marcu 1981 r., zbiory Władysława Bartoszewskiego; Lewandowska, *op. cit.*, s. 68; Rzepecki, *op. cit.*, s. 142—144; Z. Ziółek, *Od okopów do barykad, Wspomnienia 1939—1944*, Warszawa 1976, s. 379.

⁸ Lewandowska, *op. cit.*, s. 181.

⁹ IH PAN, sygn. A 88/60, rel. J. Krawczyńskiej, k. 7; Krawczyńska, *op. cit.*, s. 109—112; Rzepecki, *op. cit.*, s. 153.

Choróbskiego, ps. „Ludwik”. Ten ostatni był jednak przeznaczony nie tyle dla redakcji podziemnych pism, ile dla osób zajmujących kierownicze stanowiska w podziemiu¹⁰. Wspomniane nasłuchy były wykorzystywane głównie przez redakcje warszawskich pism konspiracyjnych; pisma ukazujące się poza stolicą posiadały własne punkty nasłuchu.

Oprócz wymienionych powyżej biuletynów agencyjnych kształt propagandy konspiracyjnej ZWZ—AK formowały wytyczne propagandowe wydawane przez BIP KG ZWZ—AK (BIP niższych szczebli podlegały merytorycznie BIP KG¹¹) oraz przez dwa sztandarowe pisma ZWZ—AK: „Biuletyn Informacyjny” i „Wiadomości Polskie”. Świadczą o tym zalecenia ich wykorzystania. W wydawanym przez BIP Okręgu Warszawskiego dla celów propagandy ustnej piśmie „Serwis dla Prowadzących Akcję »Sześć«” znajdujemy dobitne potwierdzenie tego w notkach od redakcji: „Artykuły wstępne w »Biuletynie Informacyjnym« i w »Wiadomościach Polskich« wyrażają poglądy Sił Zbrojnych w Kraju. Czytaj je uważnie — rozszerzając ich myśli i wytyczne”¹² oraz: „Artykuły wstępne »Biuletynu Informacyjnego« i »Wiadomości Polskich« odzwierciedlają opinię wojska na najważniejsze sprawy dnia. Rozpowszechniać i komentować tezy tych artykułów”¹³.

W wytycznych propagandowych BIP KG z 15 maja 1944 r. znajdujemy zalecenie korzystania z obu tych pism przy redagowaniu prasy terenowej, wraz ze szczegółowymi instrukcjami, w jaki sposób należy je wykorzystywać¹⁴.

Ponadto w niektórych okręgach, wyróżniających się szczególnie silną działalnością miejscowych BIP, wydawane były własne wydawnictwa agencyjne, kształtujące propagandę tam prowadzoną. Szczególnie znane są dwa spośród nich: „Małopolska Agencja Prasowa” (pierwotna nazwa: „Agencja Prasowa Śląska, Zagłębia i Krakowa”) oraz wydawana w Wilnie „Agencja Informacyjna »Agin«”¹⁵.

Jedno z najważniejszych wydawnictw BIP KG, „Agencja Prasowa”, początkowo ukazująca się pt. „Ajencja Radiowa”, była jednym z pierwszych pism konspiracyjnych. Jej redakcja powstała w początkach października 1939 r. w otoczeniu prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego. Początkowo były to komunikaty radiowe, odbijane i powielane w budynku Zachęty. Redagował je plastyk Stanisław Tomaszewski, ps. „Malarz”, „Miedza”, zaś współpracowali z nim jako redaktorzy: Zbigniew Kunicki, ps. „Zbigniew”, „Brzeski”, Halina Czerwińska, ps. „Halina”, przez kilka miesięcy od lata do grudnia 1940 r. Tadeusz Żency-

¹⁰ Lewandowska, *op. cit.*, s. 183, 192.

¹¹ A WIH, sygn. III/49/64, rel. W. Brulińskiego, k. 71.

¹² „Serwis dla prowadzących akcję »Sześć«”, nr 1 z 22 VII 1943.

¹³ Tamże, nr 2 z 7 VIII 1943.

¹⁴ CA KC PZPR, 203/VII-66, k. 59—61.

¹⁵ Lewandowska, *op. cit.*, s. 74, 187; J. Jarowiecki, *Konspiracyjna prasa w Krakowie w latach okupacji hitlerowskiej 1939—1945*, Kraków 1980, s. 90—91.

kowski, ps. „Władysław”, a ponadto: artystka malarka Królikowska oraz pracownice Towarzystwa Sztuk Pięknych: Ejsmontowa i Perkowska, a także Ewa Dreżepolska i Teofila Ullowa (aresztowane wkrótce przez gestapo, zdołały zbiec z Pawiaka 16 I 1942). Jako łączniczki pracowały w redakcji „Ajencji” Zdzisława Paprocka, ps. „Marta”, i Maria Włodarska, ps. „Mysz”. „Ajencja” ukazywała się wtedy 1—3 razy tygodniowo, w nakładzie 100—200 egz. Po nawiązaniu przez S. Tomaszewskiego — właściwego twórcę i inicjatora wydania „Ajencji” — kontaktu z mjr. Tadeuszem Kruk-Strzeleckim (pierwszy szef BIP, pełniący tę funkcję od października 1939 do października 1940 r.) została ona włączona latem 1940 r. do Kwatery Radiowej. Nieco później zmieniono jej tytuł na „Agencja Prasowa”. Już w 1940 r. redakcja jej dysponowała w Warszawie siecią informatorów, dostarczających materiał z terenu stolicy. Miała również kontakt z ok. 50—60 redakcjami pism konspiracyjnych, odbierającymi „Agencję”¹⁶.

Jadwiga Krawczyńska, która pracowała w „Agencji Prasowej” od września 1940 do końca 1941 r.¹⁷, charakteryzuje ją następująco: „O serwisie »Ajencji« słów kilka. Rzadko zamieszczano artykuły wstępne. Zastępowały je krótkie apele, ważne zarządzenia lub wyjaśnienia sytuacji w kraju. Nie tracono miejsca na frazeologię, każdy wiersz wykorzystywano na wiadomości. Pierwsza część publikacji zawierała wiadomości krajowe, opatrzone małymi tytułikami lub tylko wyróżniane akapitem. Wiadomości zagraniczne obejmowały »Położenie wojskowe«, dział omawiający wydarzenia i sytuację na wszystkich frontach, wreszcie »Położenie polityczne«, będące przeglądem zdarzeń na świecie, dające orientację i pogląd na toczące się zmiany”¹⁸.

¹⁶ A. Pietrowicz, *Zarys dziejów Biura Informacji i Propagandy (BIP) Komendy Głównej Służby Zwycięstwu Polski—Związku Walki Zbrojnej—Armii Krajowej (SZP—ZWZ—AK) w okresie od października 1939 r. do lipca 1944 r.*, maszynopis pracy magisterskiej, Poznań 1979, s. 43; Rzepecki, *op. cit.*, s. 130; Miedza-Tomaszewski, *op. cit.*, s. 18—10 (list S. Miedzy-Tomaszewskiego do autora z 24 VII 1984 r.); A. Czuperska-Sliwicka, *Cztery lata ostrego dyżuru. Wspomnienia z Pawiaka 1940—1944*, Warszawa 1968, s. 240; Krawczyńska, *op. cit.*, s. 92—95; IH PAN, sygn. A 88/60, rel. J. Krawczyńskiej, k. 12—13; IH PAN, sygn. A 204/63, rel. K. Pluty-Czachowskiego, k. 26—27 — wg niego „Agencja” została przejęta z Okręgu Warszawa-miasto ZWZ latem 1940. Wg J. Jarowieckiego (*op. cit.*, s. 76), „Agencja Prasowa” była początkowo przedsięwzięciem prywatnym, a następnie pismem Komendy Obrońców Polski (KOP), do czasu scalenia KOP z AK w 1942 r. Wszystkie inne świadectwa (m. in. J. Rzepeckiego, S. Miedzy-Tomaszewskiego i J. Krawczyńskiej) nie potwierdzają przynależności tego pisma do KOP, lecz jego początki wiążą z SZP—ZWZ. Moim zdaniem, wzmianka w „Agencji Prasowej”, nr 8 (99) z 25 II 1942, będąca ostrzeżeniem organizacji KOP przed oszustami, którzy zbierali datki społeczne na walkę z okupantem posługując się sfalszowanymi lub skradzionymi dokumentami KOP, nie jest jeszcze wystarczającym dowodem faktu, iż KOP wydawał „Agencję”.

¹⁷ Krawczyńska, *op. cit.*, s. 89.

¹⁸ Tamże, s. 91.

„Agencja Prasowa” w pierwszym okresie swej działalności miała szereg braków. Żaden z jej redaktorów nie był zawodowym dziennikarzem, co wpływało ujemnie na jakość i styl zamieszczanych w niej tekstów, zaś kolegialność redagowania powodowała niejednolity charakter biuletynu. Co prawda T. Żenczykowski miał duże doświadczenie jako były szef propagandy OZON, aliści prezentowane przez niego poglądy, którym dawał wyraz w publikowanych komentarzach, wpłynęły negatywnie na zainteresowanie „Ajencją”, zmniejszyła się liczba redakcji ją odbierających. Odejście Żenczykowskiego w grudniu 1940 r. i przejęcie przez niego organizacji i kierownictwa akcji „N” (propagandy dywersyjnej w języku niemieckim) oraz objęcie zwierzchnictwa nad „Agencją” przez mjr. T. Wardejń-Zagórskiego spowodowało ponowny wzrost jej znaczenia¹⁹. W 1941 r. w lutym opuścił „Agencję” (jeszcze w wyniku konfliktu z T. Żenczykowskim) Z. Kunicki, który przeszedł do pracy w Departamencie Informacji i Prasy Delegatury Rządu, we wrześniu zaś, aresztowany przez gestapo, ubył z zespołu „Agencji” kierujący jej techniczną stroną S. Tomaszewski, ps. „Miedza”. Wkrótce potem T. Wardejń-Zagórski powierzył redakcję „Agencji” Romanowi Goldmanowi, ps. „Fischer”, „Lenart”, dziennikarzowi przedwojennego „Strzelca”, związanemu — jak pisze J. Rzepecki — z „demokratycznym” kierunkiem w sarnacji. Był on obdarzony dużym talentem literackim i polemicznym. „Agencję” redagował do początków 1944 r., kiedy to opuścił ją w wyniku konfliktu z Wardejń-Zagórskim. Niestety, nie udało się ustalić, kto jeszcze wchodził w skład redakcji „Agencji”²⁰.

„Agencja Prasowa” powielana była w oficjalnym zakładzie powielaczowym na ulicy Nowogrodzkiej (właściciel Władysław Sadowski), a od połowy 1941 r. do 9 września tegoż roku również w oficjalnym zakładzie powielaczowym (także własność W. Sadowskiego), znajdującym się w nie istniejącym już dzisiaj budynku (na jego miejscu stoi hotel „Metropol”) przy Al. Jerozolimskich 75. 10 września 1941 r. miała miejsce „wsypa” w redakcji gazetki „Dzień” nie związanej z BIP, ale za to związanej z powielarnią Sadowskiego. Nie udało się stwierdzić, gdzie następnie „Agencja” była powielana.

„Agencja Prasowa” ukazywała się jako tygodnik w nakładzie 150 egz., zaś od 1943 r. w nakładzie 200 egz.²¹ Była ona przeznaczona dla redak-

¹⁹ Pietrowicz, *op. cit.*, s. 43.

²⁰ Rzepecki, *op. cit.*, s. 151—152; Pietrowicz, *op. cit.*, s. 60—61; Miedza-Tomaszewski, *op. cit.*, s. 45—46; J. Jarowiecki (*op. cit.*, s. 75) pisze, iż „Agencję” redagowali m.in. Wojciech Zagórski i Tadeusz Kobylewski.

²¹ Relacja ustna S. Miedzy-Tomaszewskiego z 27 I 1983; list S. Miedzy-Tomaszewskiego do autora z 24 VII 1984; Miedza-Tomaszewski, *op. cit.*, s. 62—63; Lewandowska (*op. cit.*, s. 184, 373) pisze, że była to firma „papierniczo-techniczna”. M. Wojewódzki (*op. cit.*, s. 162—163, 424) błędnie utożsamia właściciela tej firmy z innym oficerem BIP KG por. Lechem Sadowskim, zaś wg oceny tego ostatniego, opierającego się na znajomości topografii Warszawy, firma ta

cji pism konspiracyjnych, które miały czerpać z niej materiał do swoich wydawnictw. Jednoznacznie stwierdzono to w nr. 40 (128) z 6 października 1943 r.: „Przypominamy, że »Agencja Prasowa« jest przeznaczona wyłącznie na użytek redakcyj pism i nie może być kolportowana poza ich obrębem. Redakcje mogą przedrukowywać wszystkie artykuły bez podawania źródła”²².

Był to jednocześnie sposób wpływania BIP KG na BIP terenowe i ich wydawnictwa. Wprowadzony został bowiem obowiązek przedrukowywania przez wszystkie pisma terenowe artykułów z „Agencji Prasowej”, sygnowanych „Ignis”. Były to zwykle artykuły programowe, poruszające najbardziej węzłowe problemy polityczne i społeczne kraju. Zarazem prezentowały one stanowisko dowództwa AK w tych sprawach. Oto przykłady takich artykułów: *O mobilizację duchową narodu*²³, *Polska będzie demokratyczna*²⁴, *Przed świtem*²⁵, *Nasza broń*²⁶ — o charakterze ogólnowychowawczym; *Rozwagi, opanowania, karności*²⁷, *Walka zaostrza się*²⁸, *Gdy zwycięstwo już bliskie*²⁹, *Na dziś i na jutro*³⁰ — wzywające do rozwagi, dyscypliny, karności i jedności różnych grup politycznych wobec wroga oraz podporządkowania się dowództwu AK i Delegaturze Rządu; *Czuj duch*³¹, *PPR*³² — przedstawiające Polską Partię Robotniczą jako obcą agenturę; *Plewy niemieckiej propagandy*³³, *Spokoju i równowagi*³⁴ — ukazujące antypolskie machinacje propagandy niemieckiej; *Bezwolni sprzymierzeńcy wroga*³⁵ — piętnujący groźną dla społeczeństwa plagę alkoholizmu; *Wróg czy sojusznik*³⁶, *Ofensywa polityczna ZSRR na Polskę*³⁷ — dotyczące stosunku do wkraczających na ziemię

mieściła się na ul. Marszałkowskiej 99 albo 101 (relacja ustna Lecha Sadowskiego z 10 XI 1983). R. Domańska, *Pawiak — więzienie gestapo. Kronika 1939—1944*, Warszawa 1978, s. 169; *Armia Krajowa w dokumentach 1939—1945*, Londyn 1973—1976, t. II, s. 112, t. III, s. 83; w *Polskich Siłach Zbrojnych w czasie II wojny światowej*, t. III — *Armia Krajowa*, Londyn 1950, s. 278, sformułowano kwestię wielkości nakładów następująco: „Nakład »Agencji Prasowej«, wynoszący w połowie 1942 r. 150 egzemplarzy, wzrósł następnie do 200 egzemplarzy”. Nie udało się niestety ustalić dokładnej daty wzrostu nakładu.

²² „Agencja Prasowa”, nr 40 (182) z 6 X 1943.

²³ Tamże, nr 3 (94) z 21 I 1942.

²⁴ Tamże, nr 6 (97) z 11 II 1942.

²⁵ Tamże, nr 18 (109) z 8 V 1942.

²⁶ Tamże, nr 23 (114) z 12 VI 1942.

²⁷ Tamże, nr 46 (137) z 18 XI 1942.

²⁸ Tamże, nr 3 (145) z 20 I 1943.

²⁹ Tamże, nr 30 (172) z 28 VII 1943.

³⁰ Tamże, nr 24 (166) z 16 VI 1943.

³¹ Tamże, nr 45 (136) z 11 XI 1942.

³² Tamże, nr 46 (188) z 17 XI 1943.

³³ Tamże, nr 14 (156) z 7 IV 1943.

³⁴ Tamże, nr 18 (160) z 5 V 1943.

³⁵ Tamże, nr 20 (213) z 18 V 1944.

³⁶ Tamże, nr 29 (222) z 20 VII 1944.

³⁷ Tamże, nr 32 (225) z 30 VII 1944.

polskie oddziałów Armii Radzieckiej. Trzeba od razu zaznaczyć, iż pod względem przekazywanych treści propagandowych „Agencja Prasowa” ściśle realizowała podstawowe zadania wymienione przez płk. J. Rzepeckiego: „1. Nawoływanie do zjednoczenia pracy wojskowej w ramach ZWZ (AK) w imię posłuszeństwa rozkazom naczelnego wodza i lojalności wobec rządu.

2. Podtrzymywanie wiary w ostateczne zwycięstwo oraz absolutnie i bezwzględnie wrogiej postawy wobec Niemców i tępienie wszelkich myśli o złagodzeniu tego stosunku.

3. Po zawarciu układu Sikorski—Majski podkreślanie poprawnej i lojalnej postawy w stosunku do radzieckiego sprzymierzeńca, co nie miało oznaczać, że uznajemy przyłączenie do ZSRR ziem wschodnich lub godzimy się na ingerencję w nasze sprawy wewnętrznoustrojowe.

4. Przeciwdziałanie „huśtawce nastrojów” w społeczeństwie, tj. popadaniu w przygnębienie w okresach największego terroru lub dotkliwych niepowodzeń sprzymierzeńców i poddawaniu się nieuzasadnionemu, rozhartowującemu optymizmowi; często wymagało to wypowiedzania się przeciw szerzącym się nastrojom w społeczeństwie”³⁸.

Oprócz artykułów programowych „Agencja Prasowa” zawierała informacje z kraju i ze świata. Były one pogrupowane w działy tematyczne. I tak np. w nr. 48 (78) z 1 października 1941 r. znajdujemy następujące działy: „Na ziemiach polskich. a) Wiadomości ogólne i polityczne, b) Wiadomości gospodarcze. c) Sprawy kulturalne”, „Przegląd polityki zagranicznej”, „Położenie wojskowe”³⁹. W następnych miesiącach pojawiają się nowe działy: w nr. 49 (79) z 8 października 1941 r.⁴⁰ „Z pola wojny cywilnej”, a w następnych komunikaty Kierownictwa Walki Cywilnej. W kolejnych numerach „Agencji Prasowej” znaleźć można również oświadczenia polskich mężów stanu, m. in. wypowiedzi prezydenta Władysława Raczkiewicza i premiera Władysława Sikorskiego oraz rozkazy i rozporządzenia władz podziemnych. Ukazywały się również w „Agencji Prasowej” informacje o ludziach łamiących dyscyplinę społeczną i skazywanych w związku z tym na kary infamii i nagany, wykazy zlikwidowanych agentów gestapo, informacje o akcjach zbrojnych i likwidacjach niemieckich funkcjonariuszy. Od początku 1942 r. pojawiają się informacje o działalności PPR (oceniające ją zresztą negatywnie), grupowane w dziale „Akcja Kominternu w Polsce”. (w 1943 r. zmienił nazwę na „Akcja komunistyczna w Polsce”, zaś w 1944 na „Akcja rosyjsko-komunistyczna”). W 1943 r. w „Agencji Prasowej” pojawił się nowy dział: „Reportaże z życia Polski Podziemnej”, w którym znalazł się szereg reportaży spisanych przez Prasowych Sprawozdawców Wojennych (PSW) z akcji bojowych Armii Krajowej (m. in. reportaż z od-

³⁸ Rzepecki, *op. cit.*, s. 140.

³⁹ „Agencja Prasowa”, nr 48 (78) z 1 X 1941.

⁴⁰ Tamże, nr 49 (79) z 8 X 1941.

bicia więźniów pod Celestynowem⁴¹), z zamachu na jednego z oprawców Pawiaka Franza Bürkla⁴², zamachu na pułkownika policji niemieckiej Gressera⁴³. W 1944 r. w „Agencji” pojawił się dział „Armia Krajowa w walce”, przynoszący informacje o walkach oddziałów partyzanckich AK.

Od 1941 r. podstawą informacji zawartych w „Agencji Prasowej” były raporty terenowe Oddziałów I, II i V KG ZWZ—AK, raporty z BIP okręgowych, raporty przysyłane z Kedywu, nasłuch radiowe oraz przeglądy prasy konspiracyjnej i obcej, otrzymywane z Wydziału Informacji BIP KG ZWZ—AK. Pisma terenowe miały z „Agencji” czerpać szczególnie: materiały do akcji przeciwkomunistycznej, ocenę wydarzeń polityki międzynarodowej oraz kronikę wydarzeń krajowych. Wszelkie artykuły, komunikaty oficjalne, materiały informacyjne i inne mogły być przedrukowywane z „Agencji” *in extenso*, bez podawania źródła. Służyło to utrzymaniu jednolitej linii propagandowej ZWZ—AK na terenie całego kraju⁴⁴. Od nr. 12 (103) z 27 marca 1942 r. obok tytułu pisma pojawiła się po raz pierwszy winieta BIP — książka i szabla⁴⁵.

„Agencja Prasowa” była rozsyłana na terenie całego kraju, zaś jej kolportażem zajmował się Wydział Kolportażu BIP KG ZWZ—AK. Płk J. Rzepecki opisuje to w następujący sposób: „Nakład »Agencji Prasowej« obliczaliśmy tak, aby pokryć całe zgłoszone zapotrzebowanie okręgów, co pozwalało im zaopatrzyć redakcje wszystkich pism okręgowych i powiatowych, a ponadto zatrzymać po jednym—dwa egzemplarze dla komend okręgowych i obszarowych. W Komendzie Głównej »Agencję« otrzymywali szefowie oddziałów sztabu i inni na równorzędnych stanowiskach”⁴⁶.

Znaczenie „Agencji Prasowej” było więc olbrzymie, choć — jak się wydaje — niezbyt do tej pory w literaturze doceniane. Była ona rozsyłana po całym okupowanym kraju, jako podstawowy materiał przy redagowaniu prasy BIP w okręgach, inspektoratach i obwodach. Korzystał z niej Departament Informacji i Prasy Delegatury Rządu. Docierała również do getta warszawskiego, aczkolwiek tutaj — według

⁴¹ *Więźniarka Lublin—Oświęcim (odbicie 49 więźniów z transportu)*, tamże, nr 24 (166) z 16 VI 1943.

⁴² „Oskar” Bürkl płaci rachunek, tamże, nr 43 (185) z 27 X 1943. Pisownię nazwiska podaje w ślad za: P. Stachiewicz, *Parasol. Dzieje oddziału do zadań specjalnych Kierownictwa Dywersji Komendy Głównej Armii Krajowej*, Warszawa 1981, s. 171.

⁴³ *Start ku śmierci*, „Agencja Prasowa”, nr 22 (215) z 1 VI 1944.

⁴⁴ Lewandowska, *op. cit.*, s. 103—104; Pietrowicz, *op. cit.*, s. 61; A. Skarżyński, *Niektóre aspekty działalności BIP Komendy Głównej AK*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1961, nr 3, s. 61.

⁴⁵ „Agencja Prasowa”, nr 12 (103) z 27 III 1942.

⁴⁶ Rzepecki, *op. cit.*, s. 152.

relacji S. Miedzy-Tomaszewskiego — raczej nieoficjalnym kolportażem⁴⁷. Dzięki temu iż materiały, które zawierała, były przedrukowywane przez wiele pism konspiracyjnych, stała się ona jednym z najpoważniejszych czynników kształtujących nastroje w AK, a jednocześnie w całym społeczeństwie polskim. Była zarazem tym instrumentem, który kształtował jednolitą linię propagandową w prasie BIP. Inne wydawnictwa agencyjne, omówione poniżej, nie odgrywały tak wielkiej roli, jak „Agencja Prasowa”.

Po napaści Niemiec hitlerowskich na Związek Radziecki kierownictwo ZWZ—AK, budując na terenach Kresów Wschodnich swoją organizację, stanęło w obliczu nabrzmiewających z miesiąca na miesiąc zagadnień związanych z mniejszościami narodowymi — litewską, białoruską i ukraińską. Problemami tymi zajmowały się oczywiście specjalne komórki działających tam BIP okręgów (bądź obszarów) oraz Wydziału Informacji BIP KG. Były to jednak raczej prace analityczne, podjęte na potrzeby kierowniczych kręgów podziemia, w celu zapewnienia im orientacji w tych złożonych problemach. Natomiast na potrzeby propagandy, a więc odpowiedniego naświetlenia tych spraw w propagandzie konspiracyjnej, a zwłaszcza w prasie adresowanej do społeczeństwa polskiego, od ok. marca 1943 r. ukazywał się miesięcznik „Agencja Wschodnia”, od ok. października—listopada 1943 r. wychodzący jako dwutygodnik. Kierownikiem redakcji został Bohdan Sałaciński, ps. „Pomian”, „Dowmunt”⁴⁸. Oprócz niego w redakcji „Agencji” pracowali: Bolesław Galiński, ps. „Łada”, „Bolesław” (od przełomu lat 1942/1943, po przejściu z BIP Podokręgu Wschodniego Obszaru Warszawskiego) — prowadzący sprawy ukraińskie; Marcin Wyczalkowski, ps. „Marwicz” — prowadzący sprawy litewskie oraz „Dominik” (NN) i „Gabryel” (NN). Jako łączniczki i maszynistki pracowały m. in.: Halina Bahr, ps. „Wisia”, „Janka” (NN) i „Rysia” (NN). Powielarnie „Agencji Wschodniej” i „Agencji Zachodniej” znajdowały się przy ul. Okólnej i ul. Chłodnej, pracowała w nich m. in. Halina Bahr⁴⁹. Charakter „Agencji Wschodniej” najlepiej przedstawia notka od redakcji następującej treści: „»Agencja Wschodnia« stanowi zbiór artykułów i materiałów propagandowych, poświęconych przede wszystkim naszym zagadnieniom wschodnim, przeznaczonych zaś dla BIP okręgowych, jako wskazówka, jak należy prowadzić propagandę wśród ludności polskiej i niepolskiej ludności Ziemi Wschod-

⁴⁷ Relacja ustna S. Miedzy-Tomaszewskiego z 27 I 1983.

⁴⁸ Rzepecki, *op. cit.*, s. 152; W. Mroczkowski, H. Nowosad-Łapatiew, *Polska prasa konspiracyjna 1939—1945. Prasa Powstania Warszawskiego 1944. Katalog*, Warszawa 1979, s. 3.

⁴⁹ Relacja ustna Haliny Bahr z 13 VI 1984; Hupert Krystyna, Odpis danych przekazanych do Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość w dn. 27.10.80, dok. w zbiorach autora.

nich. Wobec konieczności specyfikacji metod i argumentów w zależności od środowiska, na które zamierza się oddziaływać — cały materiał »Agencji Wschodniej« podzielony został na trzy działy:

I. ogólny, zawierający artykuły, z których można korzystać w propagandzie wśród ogółu ludności,

II. specjalny, zawierający artykuły, z których można korzystać w propagandzie tylko wśród ludności polskiej i

III. specjalny, zawierający artykuły, z których można korzystać w propagandzie tylko wśród ludności niepolskiej, określonej w nagłówku działu.

Zakres wyzyskiwania materiałów »Agencji Wschodniej« zależy od możliwości technicznych, a więc mogą być one przedrukowywane w miejscowych organach w całości lub w wyciągach i streszczeniach, bądź wreszcie mogą stanowić podstawę propagandy szeptanej.

Należy podkreślić, że łagodzący na ogół ton artykułów części II (dla Polaków) nie powinien być rozumiany jako wskazówka, że należy wśród ludności polskiej propagować postawę uległą: chodzić powinno o postawę spokojną i poważną, jednocześnie jednak zdecydowaną i mocną. Ostry w sformułowaniach i argumentacji ton artykułów części III (dla ludności niepolskiej) nie stanowi bynajmniej upoważnienia do prowadzenia propagandy przeciwko danej ludności niepolskiej, która w całości stanowi nadal gromadę obywateli Rzeczypospolitej, z którymi będziemy musieli współżyć w ramach jednego państwa. W tej części chodzi tylko o zwalczanie poglądów i nastawień, które dla naszych celów wojskowych są niepożądane lub szkodliwe”⁵⁰.

Wśród artykułów zawartych w „Agencji Wschodniej” dominowały materiały dotyczące spraw ukraińskich oraz o charakterze antyradzieckim. Numer 13—14 z 29 listopada 1943 r. poświęcony był stosunkom polsko-litewskim⁵¹; materiały na ten temat pojawiały się również w następnych numerach. Stosunkowo mało publikowano natomiast materiałów poświęconych sprawom białoruskim.

Prawdopodobnie w kwietniu 1943 r. zaczęła ukazywać się „Agencja Zachodnia”. Dostarczała ona redakcjom pism BIP materiały dotyczące polityki niemieckiej oraz położenia Polaków na ziemiach przyłączonych do Rzeszy, a także materiały dotyczące krajów Europy Środkowo-Wschodniej — wiązało się to z koncepcjami politycznymi rządu emigracyjnego, zakładającymi powstanie w powojennej Europie federacji państw tego regionu, w której znaczącą rolę odgrywałaby Polska. Numer 10—11 z 22 listopada 1943 r. poświęcony był stosunkom polsko-czeskim, zaś w innych numerach ukazywały się krótkie artykuły poświęcone

⁵⁰ Jak korzystać z „Agencji Wschodniej”, „Agencja Wschodnia”, nr 5 z 15 VII 1943.

⁵¹ Tamże, nr 13—14 z 29 XI 1943.

Węgrom, utrzymane raczej w przyjaznym tonie⁵². Dominowały jednak sprawy Śląska, Pomorza, Prus Wschodnich, Wielkopolski. W składzie redakcji „Agencji Zachodniej” znaleźli się m. in.: Bożena Krystyna Hupert, ps. „Bożena” (siostra Haliny Bahr), oraz „Gabryel” (przypuszczalnie Gabriel Karski, tłumacz poezji francuskiej)⁵³.

Obie „Agencje”, ukazujące się w nakładzie po 80 egz. powielanych, na początku 1944 r. zostały ze względów personalnych i technicznych połączone w jedno wydawnictwo agencyjne: „Sprawy Polskie. Agencja Publicystyczna”. W nr. 7 (17) z 10 marca 1944 r. notka od redakcji poinformowała o tym redakcje podziemnych pism — przyszłych odbiorców „Spraw Polskich”: „Bieżącym numerem rozpoczynamy wydawanie agencji pt. »Sprawy Polskie«, powstałej z połączenia »Agencji Wschodniej« i »Agencji Zachodniej«.

Rozwój wydarzeń politycznych skłonił nas do rozszerzenia dotychczasowych ram zagadnień, którym poświęcone były obie agencje. Jak sam tytuł wskazuje, nowa agencja będzie poświęcona sprawom dotyczącym bezpośrednio lub pośrednio Polski.

»Sprawy Polskie«, nie pomijając zagadnień naszych ziem zachodnich i wschodnich, będą omawiały wszelkie zagadnienia polityczne, w pierwszym jednak rzędzie stosunki Polski z jej sąsiadami⁵⁴.

„Sprawy Polskie” przeznaczone były głównie dla BIP komend okręgów i obszarów wschodnich i zachodnich. Przedruk *in extenso* artykułów z tych wydawnictw był w zasadzie zakazany; na podstawie tych tekstów redaktorzy prasy podziemnej mieli omawiać poruszane w nich zagadnienia. W nocy z 15/16 kwietnia 1944 r. B. Sałaciński w trakcie operacji „Pierwszy Most” (przylot samolotu startującego z bazy w Brindisi we Włoszech, lądowanie w kraju i odlot do Włoch) odleciał do Wielkiej Brytanii. Nie udało się ustalić, kto po jego odlocie z kraju kierował redakcją „Spraw Polskich”, aczkolwiek wszyscy wymienieni powyżej pracownicy redakcji obu „Agencji” wchodzili w jej skład⁵⁵.

Wydział Propagandy Bieżącej BIP KG wydawał również w 1943 r. dwa serwisy specjalne dla redakcji pism wojskowych BIP KG i Delegatury Rządu, ale bliższych szczegółów nie udało się ustalić⁵⁶.

W czasie Powstania Warszawskiego wydawnictwa agencyjne nie ukazywały się, ich personel był rozproszony. Część pracowników zginęła,

⁵² Rzepecki, *op. cit.*, s. 153; W. Mroczkowski, H. Nowosad-Łapatiew, *op. cit.*, s. 3; „Agencja Zachodnia”, nr 10—11 z 22 XI 1943.

⁵³ Relacja ustna Krystyny Szczepanowskiej-Miklaszewskiej z 16 VI 1984; Hupert Krystyna, Odpis danych...

⁵⁴ „Sprawy Polskie. Agencja Publicystyczna”, nr 7 (17) z 10 III 1944. Przy połączeniu obu tych pism została zachowana ciągłość numeracji.

⁵⁵ Rzepecki, *op. cit.*, s. 153; J. Garliński, *Politycy i żołnierze*, Londyn 1971, s. 280—281.

⁵⁶ *Armia Krajowa w dokumentach...*, t. III, s. 83.

m. in. B. Galiński i B. Hupert w dniu 5 września 1944 r. Tego samego dnia spłonęło archiwum redakcji wydawnictw agencyjnych BIP, mieszczące się w domu przy ul. Dynasy 16⁵⁷. Wznowioną po Powstaniu „Agencję Prasową” redagowali „Dominik” (NN) i „Wierzyński” (NN)⁵⁸. Według opinii badacza krakowskiej prasy konspiracyjnej Jerzego Jarowieckiego, byli to: Roman Goldman, Tadeusz Kobylewski i Wojciech Zagórski. Pismo miało kontynuować dotychczasowe kierunki pracy „Agencji Prasowej”; ponadto miało prowadzić nowy kierunek pracy: wychowanie żołnierskie. W „Agencji Prasowej” publikowane były oficjalne przemówienia i odezwy rządu, rozkazy dowództwa AK i zarządzenia władz cywilnych, nakazy Kierownictwa Walki Podziemnej, aktualne wskazania, informacje o akcjach niemieckich oraz „akcji rosyjsko-komunistycznej”, informacje o sprawach polskich na obczyźnie, przegląd wydarzeń politycznych oraz informacje i reportaże o Powstaniu Warszawskim. J. Jarowiecki podaje, iż trzy numery „Agencji Prasowej” zachowały się do tej pory — można sądzić, iż wyszło ich niewiele więcej⁵⁹.

Wydawnictwa agencyjne BIP KG ZWZ—AK zasługują na baczniejszą niż do tej pory uwagę historyków. Były one bowiem — a szczególnie „Agencja Prasowa” — ważnym narzędziem ujednoczenia propagandy ZWZ—AK na terenie całego kraju oraz ważnym elementem realizacji jej głównych założeń propagandowych. Na ile wydawanie „Agencji Prasowej” spełniało swoją rolę, możemy stwierdzić dopiero po przebadaniu wielu pism terenowych ZWZ—AK i uzyskaniu w ten sposób orientacji, w jakim stopniu była ona wykorzystywana przez redaktorów prasy konspiracyjnej, jak często zawarte w niej materiały były przedrukowywane w innych pismach. Nie jest to zadanie łatwe, tym bardziej iż wiele egzemplarzy poszczególnych tytułów prasy konspiracyjnej jest niedostępnych w archiwach, a niektóre całkowicie zaginęły. Nawet jednak pobieżnie przeglądając ważniejsze pisma terenowe ZWZ—AK łatwo można dojść do wniosku, iż wiele informacji, artykułów, reportaży, komunikatów itp. zostało w nich umieszczonych w ślad za wydawnictwami BIP KG ZWZ—AK, w tym też agencyjnymi. Te ostatnie odegrały więc znaczącą rolę w kształtowaniu jednolitej postawy społeczeństwa polskiego w okupowanej Polsce.

---

⁵⁷ Hupert Krystyna. Odpis danych...; Bahr Halina, Skrócony odpis danych przekazanych do Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość dn. 27.10.80, dok. w zbiorach autora; notatka o B. Galińskim autorstwa H. Bahr, dok. w zbiorach autora.

⁵⁸ CA KC PZPR, 203/VII-3, k. 26.

⁵⁹ CA KC PZPR, 203/VII-7, k. 25—26; Jarowiecki, *op. cit.*, s. 75—76, 338—339, 414.